

УДК 378

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

Д.Г.Іванова

кандидат педагогічних наук, доцент,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Розглянуто процес розвитку полікультурної освіти в Україні. Досліджено та виокремлено основні тенденції цього процесу в системі вітчизняної вищої освіти. Здійснено моніторинг і систематизацію наукових підходів щодо вивчення проблем полікультурної освіти у вищих навчальних закладах. Визначено провідні ідеї, напрями та умови ефективності полікультурної освіти як важливої складової професійної підготовки сучасного фахівця.

Ключові слова: полікультурна освіта, національні меншини, етнос.

Становлення української державності, створення світоглядних засад громадянського демократичного суспільства, економічна, культурна й комунікативна інтеграція України в європейське та світове співтовариство потребують якісно нової освітньої філософії для створення й існування суспільства в нових історичних реаліях. Сьогодні українське суспільство переживає перехідний період до цінностей нової епохи. Єдиний освітній простір Європи є пріоритетом, який може визначити й національну освітню стратегію України. В більшості країн Європейського Союзу спостерігається посилення уваги науковців до дослідження полікультурності в освіті; відбуваються процеси пошуку шляхів удосконалення системи вищої освіти з урахуванням рівноправного співіснування різних культур, високої культури міжнародних взаємовідносин, а також підвищення полікультурної освіченості молоді.

Зростання полікультурної освіти сприяє етнічній ідентифікації та формуванню культурної самосвідомості населення, перешкоджає етнокультурній ізоляції від інших країн і народів. Саме тому ця проблема останніми роками як ніколи набула в Україні особливої актуальності. Якісна вища освіта постає фундаментом та однією з основних умов конкурентного стратегічного розвитку суспільства. З огляду на це одним із основних напрямів удосконалення професійної підготовки фахівців освітньої сфери є полікультурна освіта.

Проблему полікультурної освіти у другій половині ХХ століття розглядали у своїх працях зарубіжні та українські науковці: Д.Бенкс, З.Гасанов, Л.Голік, Г.Дмитрієв, Т.Клинченко, Г.Левченко, В.Матіс, В.Міллер, С.Наушабаєва, С.Нієто, В.Подобед, Т.Рюлькер, М.Хінт. Зокрема, теоретико-методологічні засади полікультурної освіти розробляли Р.Агадуллін, Л.Гончаренко, О.Гуренко; історію розвитку полікультурної освіти в Україні проаналізовано в працях Е.Ананьян, В.Кузьменка, Г.Розлуцької. Полікультурний контекст неперервної професійної освіти висвітлено в студіях О.Котенко, С.Сисоєвої, І.Соколової, О.Сухомлинської, Н.Якси. У педагогічних працях О.Алексєєвої, І.Лощенової, Н.Миропольської, А.Солодкої обґрунтовано особливості полікультурного виховання. Вітчизняними дослідниками (Я.Гулецька, О.Ковальчук, О.Мілютіна, Л.Пуховська) також проаналізовано зарубіжний досвід полікультурної та міжкультурної освіти.

Важливого значення набувають наукові положення сучасної педагогічної науки щодо тенденцій розвитку полікультурної освіти в Україні (Л. А.Гончаренко, В.В.Кузьменко, Н.В.Якса); компетентісного підходу до полікультурної освіти (І.Ф.Лощенова, І.В.Соколова, Л.Л.Хоружа), розвитку вищої професійної освіти на засадах полікультурності (А.В.Василюк, А.В.Каплун, Г.Ю.Ніколаї, В.Р.Пасічник, С.О.Сисоєва).

Мета статті – окреслити проблеми, завдання і знайти шляхи їх вирішення щодо удосконалення змісту й методів виховання в системі вищої освіти України (полікультурний аспект), визначити провідні ідеї, напрями та умови ефективності полікультурної освіти як важливої складової професійної підготовки сучасного фахівця соціономічної сфери.

Свої витоки полікультурна освіта бере з часів, коли педагогіка ще не виокремилася в самостійну науку, з доби, коли стародавні філософи – Сократ, Платон, Аристотель – заснували ідеї гуманізму. Феномен полікультурності став предметом особливих досліджень у світовій педагогіці на початку 60-х років ХХ століття. Інтерес до полікультурного виховання був

обумовлений поширенням міжнародного співробітництва, посиленням боротьби етнічних і расових меншин за свої права у співтовариствах з поліетнічним складом.

На міжнародному рівні процес упровадження полікультурної освіти координують різноманітні форуми й організації: ЮНЕСКО, Рада Європи, Міжнародне бюро освіти тощо. Правовий аспект полікультурної освіти в нашій країні базується на законодавчих актах і документах: Конституції України, Законах «Про національні меншини в Україні», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про об'єднання громадян», Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (Указ Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013), інших чинних документах, а також міжнародно-правових актах, ратифікованих Верховною Радою України. Ці документи наголошують на необхідності вивчення кожною людиною і національної культури народів, котрі мешкають на території України, й світової культури.

Наразі для врахування освітніх потреб в Україні формується мережа загальноосвітніх шкіл з навчанням мовами національних меншин. Працюють 104 школи з румунською мовою навчання, 64 – з угорською, 5 – з єврейською, 3 – з польською, 2 – з кримськотатарською. В цілому викладання мовами національних меншин здійснюється у 15 % шкіл України. Крім того, 2339 або 11 % шкіл є двомовними: однією з мов викладання в них є українська, іншою – мова національної меншини. В загальноосвітніх школах працюють також факультативи та гуртки, в яких вивчають рідну мову близько 170 тис. дітей, збільшилась кількість недільних шкіл, де навчається близько 7 тис. дітей [1].

На сьогоднішній день в Україні існує ряд національних організацій та осередків, що займаються поширенням полікультурної освіти в країні, серед них: Державний комітет у справах національностей та релігій, Державний комітет у справах національностей та міграції, Рада представників громадських об'єднань, Рада представників кримськотатарського народу, Румунська спільнота в Україні, Товариство ромів України і т.д.

Водночас в українському суспільстві дедалі відчутнішою стає дисгармонія інтелектуального й морального розвитку людей, зумовлена соціально-економічними негараздами перехідного періоду становлення України як незалежної держави. Тому необхідна активізація зусиль освіти, науки, культури щодо духовного, психічного, фізичного розвитку суспільства загалом і кожної людини зокрема. Питання виховання особистості здобувають особливу актуальність і можуть бути вирішені педагогами, котрі осмислили цю проблему через світовий досвід полікультуралізму з обліком теоретичних і практичних розробок щодо цієї проблематики вітчизняних і зарубіжних дослідників (Є.Барбіна, Дж.Бенкс, Ю.Белогуров, В.Біблер, І.Васютенкова, О.Джуринський, В.Калінін, М.Кузьмін, В.Макаєв, З.Малькова, Л.Супрунова та інші).

Термін «полікультурна освіта» є калькою від сформованого в західній інтелектуальній культурі в 70-х роках ХХ століття поняття «multicultural education». Перші спроби дати визначення цьому поняттю містяться в Міжнародному педагогічному словнику, який було видано у Лондоні в 1977 році, де полікультурна освіта подається як відображення ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти. У 90-х роках ХХ століття в Міжнародній енциклопедії освіти термін «multicultural education» протрактовано як «педагогічний процес, у якому подано дві і більше культури, які відрізняються за мовою, етнічною, національною або расовою ознакою» [2].

Українські дослідники вказують на те, що багатокультурна освіта і виховання не повинні заперечувати національній, а мають розглядатися разом як складові єдиного процесу. На їх думку, таке поєднання сприятиме глибокому засвоєнню та розумінню і національних, і загальнолюдських моральних цінностей. Сучасний український учений В.Вікторов стверджує: «Створення в Україні нового суспільства має проходити на засадах різновекторності, толерування полікультурності, відходу від будь-яких монополій, але зі збереженням іманентних для українця ознак духовно-морального плану» [3, 18].

Вітчизняна полікультурна педагогіка є порівняно молодого галуззю наукового знання, що перебуває на стадії становлення. Однак зростання потреби у вихованні особистості, яка з повагою ставиться до свого етнічного коріння й водночас позбавлена національної обмеженості, збігається з аналогічними проблемами у світовому освітньому процесі.

На сьогодні полікультуралізм трактується як демократична концепція культури й освіти, що проголошує пріоритет прав людини в культурному і громадському житті, рівність націй і культурних моделей, неприпустимість расизму й шовінізму в державній політиці [4].

В.Болгарина та І.Лощенова подають такий погляд на полікультурну освіту: «...така освіта, для якої ключовими поняттями є культура як вселюдське явище; це засіб допомогти особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їхньому прагненні до миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток» [5, 15].

На нашу думку, головне завдання сучасного виховання молодого покоління полягає не в бездумному прийнятті західних стандартів освіти, котре нерідко передбачає руйнування українських освітніх стандартів національної школи й традицій української етнопедagogіки, а створення нової навчально-виховної системи (виходячи із психофізичних особливостей вікової педагогіки), яка передбачає: вивчення етногенетичної структури української нації; більш глибоку реалізацію виховного та розвивального потенціалу педагогічних ідей за рахунок оновлення освітніх стандартів і модернізації змісту освіти в умовах полікультурного, поліконфесійного та поліетнічного соціального простору України; адаптацію генетичної культурної спадщини й інтеграцію української нації у світове та європейське співтовариство; усвідомлення своєї значимості й виховання у молоді гордості за своє національне коріння; втілення у життя завдяки засобам масової інформації навчально-методичного матеріалу, ідеології взаємної поваги народів України один до одного; виховання толерантності й терпимості в міжособистісних стосунках; формування громадянської позиції молоді в умовах полікультурного середовища, національної психології приналежності до єдиної великої нації, її гідне представлення на карті світу.

Оскільки орієнтація на загальнокультурний розвиток є однією з пріоритетних позицій національної системи освіти, підготовка фахівця соціономічної сфери повинна спрямовуватись на формування педагога як «людини культури», здатної до спілкування та плідної співпраці з людьми різних національностей, віросповідань і культур, до світового споглядання в умовах культурного й національного плюралізму, гуманістичних і демократичних цінностей.

Важливим у полікультурній освіті є розуміння культури особистості як цілі та фактора освіти. На основі цього в більшості сучасних педагогічних досліджень мова йде не про формування окремих професійних якостей і властивостей особистості з певними властивостями, що суперечить закономірностям її розвитку, а про створення умов, що потребують повноцінного прояву та розвитку особистісних функцій людини. При цьому відбувається і реформування традиційної знанневої моделі освіти, яка в умовах реалізації нової парадигми розглядається як складова частина культурологічної підготовки фахівця, перетворюючись із його мети у засоби.

Зазначимо, що полікультурна освіта – порівняно нова галузь педагогічного знання, яка привертає увагу не тільки спеціалістів, але й широке коло громадськості, оскільки є досить адекватною педагогічною реакцією на такі гострі проблеми, як розвиток процесів глобалізації у сучасному світі, міжособистісні, міжгрупові та міжетнічні конфлікти, дискримінаційні явища, класові, політичні та релігійні антагонізми. Розвиток цього напрямку сучасної педагогічної науки й освітньої практики зумовлений самою суттю процесів демократизації та гуманізації соціального життя, прагненням створити суспільство, в якому культивуються шанобливе ставлення до особистості, захист гідності й права кожної людини.

Досягнення даних цілей через освіту можливе за умови надання полікультурності статусу одного з важливих дидактичних принципів поряд із такими, як науковість, системність, послідовність, зв'язок навчання із життям тощо. Дидактичний принцип полікультурності буде ефективним лише в тому випадку, якщо він пронизуватиме всю методику викладання. Ці питання вимагають детальної теоретичної і прикладної розробки.

Провідна роль в оновленні системи освіти належить вищим навчальним закладам, оскільки саме тут закладаються теоретико-методологічні й змістові науково-методичні засади освіти, формується педагогічне мислення і професіоналізм майбутнього фахівця освітньої сфери. В умовах глобалізації це питання набуває актуальності, адже суспільство необхідно забезпечити фахівцями, здатними всебічно оволодіти обраною професією, новітніми способами сприймання і передачі інформації, бути конкурентоспроможними на динамічному ринку праці.

Цілі педагогічної діяльності соціального педагога, вчителя, вихователя дошкільного навчального закладу поліфункціональні, внаслідок чого педагогічні завдання мають

комплексний характер. Вони не можуть бути вирішені тільки засобами педагогіки, психології або за допомогою приватних методик. Це має бути своєрідний синтез знань із різних галузей. Сучасний викладач вищого навчального закладу цей синтез здійснює, розробляючи конкретні програми підготовки спеціалістів високого рівня, аналізуючи рівень їх готовності до засвоєння знань, стимулюючи й активізуючи їх навчальну діяльність при проведенні діагностики вивченого тощо.

Таким чином, проблема розвитку полікультурної освіти належить до ряду тих педагогічних проблем, які з плином часу не втрачають своєї актуальності. Вища освіта перебуває в процесі трансформаційних змін у зв'язку зі зміною ролі освіти в суспільстві, перетворенням її у важливу умову та показник конкурентоспроможності країни, у зв'язку з об'єктивною необхідністю конвергенції та духовною інтеграцією людських спільнот, подоланням розрізненості в ментальній несумісності. Освіта має безпосередній вплив на становлення особистості і, таким чином, може допомогти суспільству сформувати в молоді толерантне ставлення до представників інших культур.

Освіта визначає особистісні якості окремих індивідумів, зокрема викладачів вищих навчальних закладів, а також груп, їх знання, уміння та навички, світоглядні й поведінкові пріоритети, як наслідок – економічний, моральний і духовний потенціал суспільства. Тому вищі навчальні заклади є однією з основних структур, яка може взяти на себе цю функцію.

Незважаючи на очевидну актуальність означеного підходу, вищі навчальні заклади слабо орієнтовані на діалог культур. Полікультурна освіта залишається на периферії педагогічної освіти. Існує необхідність інтенсифікації наукових досліджень щодо полікультурної освіти, а також відповідна стратегія безперервної освіти вчителя, у тому числі в системі післядипломної освіти. Саме від рівня полікультурної грамотності педагогів залежить дієвість напрямку, адже саме в усебічному урахуванні культурних і виховних інтересів різних національностей та етнічних груп бачиться основна мета полікультурної освіти. Це особливо важливо в умовах багатонаціонального суспільства, соціальна стабільність якого залежить від пріоритету педагогіки полікультурності й толерантності.

1. Кузьменко В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи / В. Кузьменко, Л. Гарченко. – Херсон : РІПО, 2006. – 197 с.
2. Енциклопедія освіти / [за ред. Кременя В.Г.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Вікторов В. Проблема управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз) / В. Вікторов // Вища освіта України. – 2005. – № 4 (14). – С. 17-22.
4. Васютенкова И. В. Современные проблемы поликультурного образования / И. В. Васютенкова // Образование в эпоху перемен. Сборник научных трудов. Выпуск 2 / отв. ред. А.А. Макареня, Н.Н. Суртаева, С.В. Кривых. – СПб. : ГНУИОВ РАО, 2006. – 143 с.
5. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгаріна, І. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 14-18.

Иванова Д. Г. Современные тенденции развития поликультурного образования в высшей школе Украины.

Рассмотрен процесс развития поликультурного образования в Украине. Исследованы и выделены основные тенденции данного процесса в системе отечественного высшего образования. Осуществлен мониторинг и систематизация научных подходов к изучению проблем поликультурного образования в высших учебных заведениях. Определены ведущие идеи, направления и условия эффективности поликультурного образования как важной составляющей профессиональной подготовки современного специалиста.

Ключевые слова: поликультурное образование, национальные меньшинства, этнос.

Ivanova D. G. The Modern Trends of Multicultural Education Development in Higher School of Ukraine.

The process of multicultural education development in Ukraine has been studied. The main trends of this process in the system of national higher education have been investigated and singled out. The scientific approaches to the study of the problems of multicultural education in higher educational institutions have been monitored and systematized. The leading ideas, trends and conditions of the effectiveness of the multicultural education as an important component of the training of a contemporary specialist are definitely.

Key words: multicultural education, national minorities, ethnos.